

ОБ'ЄКТИВНІСТЬ ТА ОБ'ЄКТНІСТЬ У ГЛИБИННО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ПІЗНАННІ

Тамара ЯЦЕНКО

Copyright © 2008

Проблема об'єктивності була і є актуальною для вчених незалежно від напрямку їх досліджень. Особливо гостро вона виявляє себе у психоаналітичному та психодинамічному напрямках у зв'язку з тим, що предметом дослідження для глибоких психологів є цілісна психіка в її свідомих та несвідомих проявах.

Несвідоме, яке не є прямолінійно представленим назовні (у свідомості), багатьом ученим видається взагалі відсутнім чи недоступним для пізнання. Той, хто досліджує сферу несвідомого, ризикує отримати звинувачення в артефактах. Щоб відстояти науковість психодинамічного підходу, ми звертаємось до природи самого несвідомого, до його функціональних особливостей, і саме у цій частині бачимо підстави для претензії на об'єктивність, а значить, і на науковість результатів, які отримуємо. Останнє висуває відповідні вимоги до методів дослідження, які використовуються у глибоко-психологічній практиці. Таким критерієм відповідає метод активного соціально-психологічного навчання (АСПН), що розробляється в нашій науковій школі вже близько тридцяти років.

Щоб впритул підійти до цього питання, звернемося до феноменів об'єктивності, суб'єктивності, об'єктності. Тут є підстави висловити гіпотезу, що **об'єктивність детермінант суб'єктивності психіки знаходиться якраз у сфері несвідомого**, тому що несвідоме, формуючись з дитинства, зберігає тенденцію до стабільності виявів на рівні автоматизмів, інтерактивності та інваріантності. Зміст несвідомого підкоряється законам, які асимілюють той його аспект, котрий “поза часом, статтю та простором”, а завдячуючи тому, що свідомість не може напряму проникати в несвідоме, останнє і є таким, що об'єктивно самозберігається. В той же час його прояв у поведінці пов'язаний з адаптацією до умов соціуму. Саме тому є підстави стверджувати: несвідоме одночасно статичне й динамічне. Статика характерис-

тик несвідомого першочергово визначається фіксаціями, які каталізуються первинними лібідними об'єктами, що в подальшому виявляє себе в об'єктних відношеннях. Несвідоме є динамічним унаслідок природи енергетичної частини Его, яка бере початок в імпульсах Ід, що прагнуть до вияву “на поверхні”. Капсульована завдяки витісненням та опорам енергія може постійно знаходитись у статичному (бездіяльному) стані, тим більше в умовах актуальності соціальної адаптації.

Імпульси Ід, котрі не були визнані, прийняті та реалізовані в соціально прийнятній активності і, більш того, вигнані Супер-его, але інтегровані у несвідоме, не можуть змиритися із пасивною участю, адже суть їхньої природи – активність! Формування змісту несвідомого З. Фройд порівнював зі струмками, що вливаються в ріку з більш вираженим руслом. Динамічність (функціональність) несвідомого визначається не лише розумінням його енергетичної суті, але й протиріччями самої структури психіки.

У відомій “Моделі внутрішньої динаміки психіки” ми спробували подати структурний аспект цілісної психіки у незмінності суперечливих тенденцій. Привертає увагу не лише симетричність сфер свідомості та несвідомого, а й особливо зворотно-симетрична залежність (див. стрілки 2 та 5). Прояв несвідомого у свідомості характеризується гомоморфністю, тобто один фактор несвідомого визначає цілий спектр варіативності поведінки людини.

На сьогодні тривіальним є твердження, що напряму пізнати несвідоме неможливо – потрібне застосування певних непрямих інтерпретаційних методів (що відповідають принципу додатковості), які охоплюють емпіричний матеріал аналітико-синтетичною процедурою у тривалому проміжку часу поведінки суб'єкта. Такі передумови передусім необхідні для пізнання тієї об'єктивної частини психіки, котра безпосередньо презентує зміст несвідомого. Ця

об'єктивна частина психіки виявляється у цілісний поведінці, в якій несвідоме маскується варіативністю форм поведінки людини, що узгоджуються з вимогами актуальної ситуації. Пізнання об'єктивних презентантів змісту несвідомого здійснюється за критеріями повторюваності (інтегративності, інваріантності) певних тенденцій поведінки у процесі спонтанної та невимушеної взаємодії в групі АСПН. Об'єктивування асоціативних взаємозв'язків в емпіричному матеріалі, отриманому у психокорекційній групі, відбувається в атмосфері прийняття, підтримки та психологічної захищеності. Останнє відноситься до важливих передумов пізнання внутрішнього спричинення цілісної психіки. Вищевказана умова враховує функційну особливість несвідомого – його внутрішню детермінованість, що пояснює нівелювання зовнішніх детермінант. Таким чином, мінімізація зовнішньої стимуляції поведінки, відсутність алгоритмів, яким би вона підкорялась, забезпечує потрібні умови для об'єктивування внутрішнього змісту психіки, що пов'язаний зі сферою несвідомого. Згадана теза знаходить уточнення у такій формі психологічного захисту, як **базисний захист**, що сприяє пізнанню взаємозалежностей у психіці, котрий не підлягає свідомій регуляції, оскільки його формування здійснювалось поза досвідним шляхом. Це когнітивне логічно впорядковане утворення, призначене захищати суб'єкта від напруження, котре виникає під пресингом глибинно-психологічних детермінант (незавершених справ дитинства) (див. далі).

Базисна форма захисту пов'язана з нівелюванням внутрішнього напруження, яке виникло в едиповий період, коли “незавершеність стосунків” принципово не може бути завершена у зв'язку з соціальними табу на інцест. Проблеми, що виникають в едипів період, знаходяться “поза часом, статтю та простором” до тих пір, поки суб'єкт у процесі психокорекції не усвідомить їх та не зможе силою власного розуму проникнути у тенденції забороненого характеру, які виявляються у поведінці, що підривають соціальний імідж. Звертаючись до категорії об'єктивних відносин, важливо підкреслити їхню приналежність до згаданих автоматизмів, стереотипів, які не контролюються свідомістю людини. Об'єктивні відношення формуються у сімейному трикутнику (мати, батько, дитина) і, природно, їм притаманна емотивність. Порівняно з механізмами захисту вони більш складні структурно та функціо-

нально і більше підкоряються **закону “вимушеного повторення”**.

Імператив впливу об'єктивних відношень на емоційно-поведінковий аспект невидимий для людини, тому її активність вільно підкоряється тенденціям моделювання зовнішніх обставин, котрі відповідали б інфантильному типу стосунків, подібних до стосунків у сімейній тріаді. Проблема полягає ще й у тому, що об'єктивні відношення не мають однозначно позитивної чи негативної валентності, оскільки формувалися в едипів період розвитку людини (і навіть значно раніше, як стверджує М. Кляйн), а тому їм притаманна амбівалентність почуттів. Розгляд стосунків у тріаді без фокусування на предметному їх аспекті (прикладом тут є “дитина та груди матері”) висвітлює у переважанні едипальних залежностей, які асимільовані змістовно-структурованим аспектом, що заявляє про себе у дорослій поведінці людини. Враховуючи, що “драма” едипового періоду зводиться до заданого фрустрування потреб, пов'язаних з тенденцією емотивно-чуттєвого єднання з первинними лібідними об'єктами, першочергово в діаді “мати – батько”. Таким чином, об'єктивність такого типу інтроєктив імпліцитно виконує психотерапевтичну функцію, визначаючи тим самим схильність суб'єкта до реалізації (моделювання) подібних стосунків з іншими людьми, які заміщують первинні лібідні об'єкти. Цей процес характеризується поєднанням статички і динаміки.

У батьківському трикутнику дитина нерідко була лише спостерігачем. Проте, завдяки ідентифікації, відбувається її невідільне, але активне долучення до цих відносин, що виявляє себе у відчуттях позиції матері чи батька, шляхом переживання їхніх образ, боротьби один з одним та перемог чи поразок. Об'єктивні відношення у такий спосіб набувають відтінку доленості. Останнє знаходить вираження в імперативі їх повторення, у моделюванні актуальних ситуацій інтимних стосунків “за аналогією” чи “від протилежного” стосовно “батьківських образів”. У цьому повторенні спостерігається ірраціональна амбівалентність, за якої, без доброї на те волі суб'єкта, повторенню підлягає і те, від чого він страждав, що йому не подобалось у батьківській атмосфері стосунків, що виконувало роз'єднувальну функцію, задаючи небажану спрямованість стосунків “на дистанцію”, “на розрив”, “на конфлікт та непорозуміння”.

Матеріал глибинно-психологічної корекції показує, що у формуванні об'єктивних відно-

шень сестри та брати відіграють другорядну роль. Хоча нерідко ці члени сім'ї компенсаторно допомагають, утішаючи, підтримуючи, ставлячись з розумінням (тобто психотерапевтично), а також посилюючи позиції протистояння батькам, будучи заміщенням матері (батька). Вищесказане дає змогу зробити висновок, що об'єктні відношення мають схильність знаходити шляхи моделювання, вираження у власних актуальних стосунках з партнером, і що їх супроводжує амбівалентність почуттів. Саме ця амбівалентність інтегрує суб'єкта з членами сім'ї, з якими він переживав страждання, розлуку, відчуження, самотність, приниження, образи, що сприяло формуванню почуття неповноцінності.

Професійне завдання полягає в об'єктивуванні неусвідомлених детермінант актуальної поведінки суб'єкта, що знижує травматизм впливу минулого. Тому робота глибинного психолога постійно натикається на опори, коли суб'єкт протиставляється зустрічі з тіннями свого минулого. Суперечність, як правило, полягає у тому, що суб'єкт у побудові актуальних стосунків прагне не лише уникнути травми, а й долучитися до просоціально прийнятних цінностей, котрі продукують ті стосунки, які з ними дисонують.

Більш ніж парадоксально (ірраціонально) виглядає факт невірального моделювання суб'єктом в актуальних ситуаціях саме тієї ситуації, що була травмуючою і з якою свідомо особа не хотіла б стикатись. Останнє пов'язане як із законом вимушеного повторення, так і з тенденцією самопокарання, за якою стоїть почуття провини.

Можна також спостерігати, що свідомо людина може прагнути побудувати стосунки згідно з аналогом оранжерейно-ніжних, ідеальних, характерних для звичних взаємовідносин її батьків. Цей гештальт ідеалізації, що є провідним при пошуку партнера, здатного замінити батьків (чи одного з батьків), теж може бути пов'язаний з ризиком порушення (руйнування) стосунків із причини відсутності розуміння інтересів самого партнера, котрий із суб'єкта невірально перетворюється в об'єкт, від якого очікують підкорення. Це є форма психологічного егоїзму, яка заважає бачити інші моделі стосунків, важливі для партнера. Тому об'єктність відносин незмінно пов'язана з боротьбою "Я" за принципом "хто-кого", що притуплює емоційну чутливість щодо іншого.

Таким чином, є підґрунтя для того, щоб стверджувати, що *імператив впливу об'єктності відношень зумовлює їх невинуваті*

перенесення (насадження) на іншу актуально-дієву ситуацію за окремими параметрами, що пов'язані з інтроектами суб'єкта, навантаженими місією інтеграції з первинними лібідними об'єктами (з якими немає змоги єднатися та бути єдиним цілим). У цьому процесі симультанно єднуються сила та регресія, які знаходять вираження в об'єктності відношень.

Водночас важливо підкреслити "психотерапевтичну функцію" об'єктних відношень як форми вияву закономірності "вимушеного повторення". У процесі їх моделювання суб'єкт намагається звільнитися від почуття приниження, применшення значимості "Я" через прийняття на себе батьківської позиції, партнеру ж відводиться роль дитини. В інший час навпаки, суб'єкт прагне скористатися перевагами позиції дитини та очікує поряд бажану батьківську особу (відносини за типом компенсації психологічних негарздів у батьківському середовищі).

Самопсихотерапія пов'язана також зі звільненням від відчуття нерівності з іншими, почуття приниженості, дисонії, які виникають під впливом пережитого в едиповому періоді розвитку. Об'єктні відносини мінімізують суб'єктність у стосунках, котрі природно передбачає зниження емоційної чутливості до партнера. Останнє властиве також тим об'єктним відношенням, у яких присутня спроба ствердження ідеалу відносин батьків та потреби підкорення їм інтересів партнера. Об'єктним відношенням властивий психологічний егоїзм, коли від іншої людини вимагається поведінка, яка сприяє створенню ситуації, що за окремими значимими параметрами (якостями) схожа на ту, що єднала суб'єкта з батьками. А подається це під прикриттям прагнення до щастя обох партнерів на фоні щирої впевненості за такою логікою: "такий тип відносин є єдино прийнятним та правильним". Іншими словами, психіка (в цілісності її свідомої та несвідомої сфер) прагне до забезпечення такого гештальту відношень, сутність якого невідома свідомості через едипальні табу, та яка емотивно керує активністю суб'єкта. Таким чином, несвідоме завершує "незавершені справи дитинства" шляхом створення та реалізації моделі відношень компенсаторного чи аналогічного зразка.

Суперечливість тенденцій, котрі властиві об'єктним відношенням, знаходить вираження й у запропонованій нами "Моделі внутрішньої динаміки психіки". Це першочергово антиномія протиріч, що на функційному рівні зна-

ходить вираження в єднанні суперечливих тенденцій поведінки та почуттів, а також у неспівпаданні логіки свідомого та логіки несвідомого (“іншої логіки”). Завдання професіонала полягає у розпізнанні провідних тенденцій, яким підкоряються об’єктні відносини. Найбільшою мірою це упредметнюють “психологічні захисти”. Для цього важливо звернути увагу на еліпс у центрі обстоюваної “Моделі”, у якому стрілка 4 “від слабкості до сили” та навпаки “від сили до слабкості” відображають боротьбу просоціальних та інфантильно-глибинних тенденцій. Присутність домінуючих інтроєктів, які мають пріоритети перенесення на інші відносини, що надає їм сенсу об’єктності, виражає стрілка 4 “від слабкості до сили”. Це істотний момент детермінації об’єктних відношень не просто інтимно-едиповою їх спрямованістю, а й співвіднесення з просоціальною престижністю. Іншими словами, в об’єктних відношеннях присутня як нереалізована лірика інфантильно-едипального періоду, так і прагматизм дорослості та соціально-адаптаційного престижу.

Поняття сили для кожної людини є індивідуально-неповторним, й у цьому не останнє місце займають інтроєкти. Сенс останніх недостатньо усвідомлюється суб’єктом. Однак на латентному рівні вони, сприяючи його інтеграції з первинними лібідними об’єктами, нівелюють самі собою травму роз’єднання. Вищезгадані інтроєкти за валентністю можуть нести як позитивний, так і негативний емотивний заряд. Сфера свідомості легко об’єктивує ті інтроєктовані аспекти об’єктних відношень, котрі стверджують психологічну силу людини і в той же час маскують, тобто *імпліцитно приховують у несвідомому* ті якості, котрі схиляються “до слабкості”. Це відбувається під впливом властивостей первинних лібідних об’єктів, котрі знаходились у підкоренні батьківських стосунків, та могли викликати співчуття дитини, емпатію і почуття спільності ситуації (у якій знаходиться як “ображений”, так і дитина).

Підкреслимо, що об’єктні відносини – це не лише статика, що наперед визначає фактори об’єктивності глибинного пізнання, а й динаміка, що виявляється у невинуватому перенесенні інфантильно-фіксованих відношень на іншу платформу актуальних відношень, які перетворюються в “об’єктні відношення” за окремими властивостями, котрі співзвучні з інтроєктами. А оскільки подібні тенденції

спостерігаються з обох сторін (тобто від обох партнерів) в інтимних (сімейних) стосунках, то це завжди боротьба (динаміка) двох “Я”, змагання особистостей, у якій кожна сторона прагне отримати бажану перемогу. Спричиняє до такої боротьби почуття неповноцінності як супутне едипальним залежностям та об’єктним відношенням. Тому, характеризуючи об’єктні відношення, важливо підкреслити їх латентно психотерапевтичну функцію: прагнення до звільнення від почуття меншовартості. В об’єктних відношеннях здебільшого присутній імператив, котрий впливає на поведінку людини, на її вимоги підкорення своїм інфантильним інтересам інтересів партнера, і в цьому можуть бути присутні вимоги, що ставили їй батьки у дитинстві. **Для об’єктних відношень характерна симультанність єднання індивідуально-неповторного аспекта з об’єктивно-просоціальним**, що зумовлює загальну залежність від генеральної тенденції захисної системи “від слабкості до сили”. В цих відношеннях присутній компонент маскування дійсних мотивів, потреб. Так, скажімо, потреба у допомозі з боку партнера по спілкуванню може маскуватися менторською батьківською позицією щодо нього, а потреба у допомозі – ігноруванням її (“до сили”).

У контексті теми треба відмітити, що, пізнаючи об’єктність, ми фактично пізнаємо глибинні фактори, що спричиняють психіку, а отже, й її суб’єктність, причому через суб’єктивність, котра породжена саме цією об’єктністю. У результаті об’єктні відношення перетворюють людину в залежний від інфантильного минулого об’єкт, яким керують внутрішні сили (механізми), поза його волею, які емотивно стимулюють активність, пов’язану з нереалізованістю (через заборону та бар’єри стосунків) чуттєвих притяжінь до первинних об’єктів лібідо. Вищесказане підтверджує раніше сформульовану тезу, що **глибинно-психологічне пізнання завжди й незмінно пов’язане з пізнанням об’єктивного у психіці людини шляхом аналізу спонтанної невимушеної поведінки, яка об’єктивує внутрішні її детермінанти**. Враховуючи те, що сфери свідомого та несвідомого у психіці взаємопов’язані, то таке пізнання передбачає вивчення цілісної поведінки людини у її свідомих та несвідомих проявах. Тому в глибинній психокорекції особливо цінується діалог, котрий апелює до усві-

домлюваних аспектів психіки. Це відкриває можливість виділити ті незалежні від волі суб'єкта й залежні від інфантильного періоду життя фактори, що визначають його емоційне благополуччя та перспективи подальших стосунків з людьми, зокрема в інтимній сфері.

Важливо також підкреслити, що коли мовиться про "об'єктне" у психіці, то це є тим, що породжує в ній суб'єктність, суб'єктивність і суб'єктивізм. Коли розмежовують об'єктивне і об'єктне, то "об'єктність" завжди пов'язують із породженням суб'єктивності, яке наповнене викривленнями. Статичні інваріантні характеристики знаходять вираження в динамічності і варіативності як формі маскування інфантильної сутності чинниками соціальної адаптації. Тому цілком прийнятне наступне твердження: психіка **такою ж мірою "прагне" до статички, як і до динаміки.**

Категорія об'єктивного не є тотожною поняттю об'єктного. Тому що саме об'єктність припускає ігнорування об'єктивних (актуальних) умов спілкування (відносин) і підпорядкування їх латентно присутній волі інфантильного інтересу, тобто суб'єктивно значущим параметрам, пов'язаних з первинними лібідними об'єктами. У вказаному процесі провідним постає емоційно-чуттєвий аспект. Звідси висновки: те, що можна віднести до категорії "об'єктивне" (незмінне, інваріантне) породжує суб'єктивізм у процесі його реалізації в актуальних відносинах, поведінці, перетворюючи їх на об'єктні відносини. Іншими словами, об'єктні відносини причетні як до приховування інтимно-табуйованого змісту в несвідомому з часу формування едипових залежностей, так і до його прояву в свідомості через ітеративні (повторювані, незмінні) характеристики. Останнє знаходить продовження в таких суперечливих тенденціях: людина так само прагне до щастя, як і невидимо для себе – до нещастя; прагне до життя (самореалізації) й одночасно до психологічної смерті (у відносинах це – ревності, заздрість, депресивність та ін.); відчуває тяжіння до людей (і батьків), і в той же час намагається звільнитися від нього; прагне реалізувати модель відносин своїх батьків і водночас уникнути її, знайти свою незалежну модель відносин тощо.

Коли мовиться про об'єктивне у психіці, то потрібно не забувати, що цей феномен можна пізнати лише за участю свідомості, а значить і за участю суб'єктивного, тобто того,

що виявляється в конкретній поведінці. Таким чином, відкривається одна з центральних проблем глибинно-психологічного пізнання: на поведінковому матеріалі виявити, пізнати, розкрити незалежні від волі суб'єкта і його свідомого контролю характеристики психіки. На одноактній поведінці це зробити важко, тому й необхідна тривалість взаємодії з аналізандом, що чудово ілюструє класичний психоаналіз. Відтак не **існує несвідомої сфери поза свідомістю, як і не існує свідомої сфери поза несвідомим.** І коли ми говоримо про сімейні об'єктні відносини, то акцент ставимо на соціальному аспекті. Категорії "сімейні" не існує для сфери несвідомого, зміст якого "поза статтю, простором і часом". Об'єктні відносини пов'язані з несвідомим і швидше зорієнтовані на прагнення до сили "Я" (як терапії від відчуття меншовартості). І саме це прагнення "до сили "Я" не може випадати з поля свідомості, що вирішує проблему адаптації суб'єкта до соціуму. Тому, разом з базовими формами захисту ("за горизонталлю"), важливо розуміти периферійний, ситуативний захист ("за вертикаллю").

У зв'язку з цим є підстави стверджувати, що **"об'єктні відносини" мають тенденції виходу за межі інтимної сфери і перенесення їх на професійні аспекти життя суб'єкта.** Тому проблеми сім'ї не виправдано розглядати поза сферою соціальної самореалізації суб'єкта. Професійна діяльність розширює можливості раціоналізацій, які маскують інфантильні мотиви, присутні в об'єктних відносинах, пізнання яких можливо шляхом психоаналізу численних форм поведінки, тривалих у часі. У плані психокорекції особливої ролі і значущості набувають діалогічні форми пізнання, що відкривають можливість єднання свідомого і несвідомого в діагностико-корекційному процесі. При цьому спеціальна увага зосереджується на пізнанні глибинно-психологічних, тобто об'єктивних детермінант, котрі зумовлюють суперечність об'єктних відносин, що відображають амбівалентність відчуттів до первинних лібідних об'єктів.

Враховуючи вищесказане, завдання глибинно-психологічної корекції полягає в наданні допомоги суб'єктові, в усвідомленні інфантильних витоків особистісної проблеми та її деструктивного впливу на спілкування і відносини з навколишніми людьми.